

Тема: Мікроекономіка суспільного сектора. Національна економіка та її показники.

- 1. Суспільний сектор економіки, його суб'єкти, мета функціонування.**
- 2. Зовнішні ефекти. Різниця між приватними і суспільними благами.**
- 3. Національна економіка і національний продукт. Методи обчислення ВВП.**
- 4. Розподіл національного доходу і формування доходів населення.**
- 5. Національне багатство.**

Література: 1. Мочерний С.В. Політична економія – К.: Знання, Прес, 2012, тема 17, 18.

2. Гальчинський А. С., Єщенко П. С., Палкін Ю. І. Основи економічних знань.- К.: Вища школа, 2009, розділ 19.

3. Економічна теорія: Політекономія /За ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання-Прес, 2016, гл. 13.

1. Суспільний сектор економіки, його суб'єкти, мета функціонування.

Економічна теорія вивчає функціонування економічної системи, насамперед на мікроекономічному, макроекономічному та глобально-економічному рівнях господарювання.

Мікроекономічний рівень господарювання охоплює, по-перше, економічно відособлені одиниці, такі як фірми, підприємства, домогосподарства; по - друге, ринки окремих благ тощо.

Макроекономіка являє собою економіку країни в цілому (національна економіка). Вона вивчає такі економічні явища, як інфляція, національний дохід, безробіття, та економічне зростання.

Базовими суб'єктами мікроекономічного рівня є:

1) **споживачі** – окремі індивіди, групи, що мають доходи і формують попит на якість блага чи послуги з метою задоволення своїх потреб;

2) **фірми** – організації, що забезпечують пропозицію шляхом виробництва і доставки на ринок необхідних товарів і послуг;

3) **урядові і суспільні інститути** – організації, що реалізують соціальні цілі і здійснюють контролюючий і регулюючий вплив на поведінку інших суб'єктів.

Саме підприємства, організації і установи, що призначені задовольняти не індивідуальні, а колективні суспільні потреби утворюють **суспільний сектор економіки**.

На відміну від господарських інститутів приватного сектору, їх діяльність зорієнтована не на максимізацію персональної вигоди, а на досягнення максимуму суспільного добробуту, разом з тим, їх економічна поведінка зумовлена тими ж основними принципами, що і поведінка інших економічних суб'єктів: вибір раціональних рішень на основі співставлення вигод і витрат, оцінка результатів з позицій граничного аналізу і тому повинна бути об'єктом мікроекономічного дослідження.

Урядові установи, суспільні організації, підприємства державного сектору виступають на ринку як такі ж раціональні економічні суб'єкти що і фірма чи домашнє господарство. Тоді виникає питання: у чому полягає причина їх появи на економічній сцені як самостійних дійових осіб? Чому їх функції не можуть виконувати інші економічні суб'єкти виробники і споживачі? **Відповідь така: причина появи суспільного сектора економіки і його інститутів зумовлена перш за все існуванням так званих зовнішніх ефектів і суспільних благ.**

Суспільний сектор і його суб'єкти (урядові установи, суспільні організації, державні підприємства) виконують функцію виміру зовнішніх ефектів і перерозподілу доходів, яку не в змозі виконати традиційний ринковий механізм.

Крім того, держава покриває витрати, пов'язані з використанням суспільних благ. Громадяни також платять за них, вносячи свої платежі в бюджет у вигляді податків.

За допомогою адміністративних методів можна обмежити обсяг виробництва продукції, що супроводжується виробництвом забруднювачів.

Ідеальним варіантом такого втручання є запровадження **квоти** на виробництві.

2. Зовнішні ефекти. Різниця між приватними і суспільними благами.

Зовнішні ефекти – це ситуація, коли частина вигод або витрат, пов'язаних з виробництвом або споживанням продукту, впливає на тих, хто не є безпосереднім виробником або споживачем продукту.

Класичним прикладом зовнішнього ефекту є екологічне забруднення. Припустимо, що металургійний завод витрачає на виробництво тонни сталі 100 дол. Ці витрати складаються із витрат палива, обладнання, сировини, виплати заробітної плати, виплати відсотків за кредит і т.д. Вони є внутрішніми витратами підприємства і знаходять відображення в ціні сталі. Ринкова ціна повинна, таким чином, відобразити ці внутрішні витрати, тобто бути не менше 100 дол. за тону.

Однак дійсні витрати виробника сталі цим не вичерпуються. Її виробництво пов'язане із забрудненням навколишнього середовища, наслідком чого є загибель рослин, дерев, тварин, захворювання людей, які не працюють на цьому підприємстві.

Ці ефекти будуть зовнішніми витратами виробництва сталі, які не відображаються в ціні продукції, і яка залишається на рівні внутрішніх витрат.

По суті така ціна несе невірну інформацію, оскільки дозволяє вважати, що виробництво тону сталі обходиться дешевше ніж це є у дійсності. Це в свою чергу веде до послаблення стимулів в пошуках більш дешевих замінників сталі, застосування металозберігаючих технологій.

Поряд із зовнішніми витратами можуть виникати і зовнішні вигоди для третьої сторони. *Наприклад, власник пасіки надає побічну послугу власникам фруктових садів, оскільки бджоли опилують дерева і тим самим збільшують врожай фруктів. Більш високий рівень освіти в країні приносить вигоду не тільки тим, хто її безпосередньо одержав, а і дає побічні позитивні ефекти: зниження рівня злочинності, зниження безробіття, а відповідно витрат на програми підтримки зайнятості, охорону правопорядку.* Ринкові ціни, як правило, не відображають ці побічні ефекти і перевищують повні альтернативні витрати виробництва меду і одержання освіти.

Таким чином, зовнішні ефекти бувають як негативні так і позитивні.

Певні кроки в напрямку врахування зовнішніх ефектів можна зробити і в рамках ринкових структур, що базуються на приватній ініціативі.

Власники можуть укласти між собою контракт, розподіляючи вигоди і втрати від цих ефектів. *Так, пасічник і власник фруктових садів можуть домовитися про те, що перший за певну плату чи знижки в ціні на фрукти буде відкривати вулики в період цвітіння садів.*

Однак, у більшості випадків зовнішні ефекти важко встановити на рівні приватної ініціативи і необхідне коригування з боку державних і суспільних структур.

Так, у випадку із забрудненням навколишнього середовища, державні органи можуть під загрозою штрафів вимагати газу і пилоуловлювачів.

За допомогою адміністративних методів можна обмежити обсяг виробництва продукції, що супроводжується виробництвом забруднювачів.

Ідеальним варіантом такого втручання є запровадження квоти на виробництві.

Можливо також запровадити спеціальний податок на виробництво продукції, що супроводжується викидами забруднювачів.

Зовнішнє, зокрема державне втручання може пом'якшувати вади ринку, що пов'язані з позитивними зовнішніми ефектами. *Якщо суспільство зацікавлене у розвитку освіти, яка є джерелом позитивних зовнішніх ефектів, то воно може запроваджувати коригуючі субсидії.*

Суспільними благами називають такі блага, споживання яких неможливо обмежити лише для осіб, що платять за них.

До суспільних благ можуть бути віднесені національна оборона, протипожежні заходи держави, охорона громадського порядку, лісові насадження, державна мова тощо.

У чистому вигляді суспільні блага зустрічаються не часто. *Національна оборона є типовим прикладом громадського блага, оскільки не можна захищати одну особу, не захищаючи інших.*

Освіта підпадає під категорію суспільного блага частково, оскільки її результатами користується лише студент або школяр.

Основною особливістю суспільних благ є можливість використання цих благ іншими особами без додаткових витрат.

Другою важливою їх особливістю є те, що у разі споживання блага додатковою особою обсяг блага практично не зменшується. *Наприклад, від того, що приїжджий милується чудовими та запашиними квітами на центральній площі міста, насадженими за рахунок місцевого бюджету, краса цієї клумби не зменшиться.*

На відміну від суспільних благ, приватні блага мають властивості винятковості та суперництва. Властивість винятковості полягає у тому, що продавець вирішує, кому він буде пропонувати благо, а кому ні. Властивість суперництва у тому, що власник може використання блага однією особою обмежувати, або виключати його використання іншими особами.

Аналіз суспільних благ, як правило, наштовхується на таку важливу проблему як проблема “зайців”. Вона полягає у тому, що специфіка суспільного блага спокушає декого скористатися їх результатами, не оплачуючи їх.

3. Національна економіка і національний продукт. Методи обчислення ВВП.

Складовою частиною економічної науки, як було з'ясовано раніше, є макроекономіка.

Під макроекономікою розуміють національну економіку загалом.

Національна економіка – це система економічних суб'єктів і зв'язків між ними, яка має просторово визначену і специфічно національну організаційну структуру.

Ознаки національної економіки:

- господарська цілісність;

- спільне економічне середовище, в якому діють суб'єкти господарювання;
- спільна система економічного захисту.

Макроекономіка вивчає механізм функціонування економіки в цілому, а також чинники впливу держави на загальнодержавні процеси.

Інакше кажучи, макроекономіка вивчає взаємозв'язки між складовими економічної системи, наприклад, між витратами споживачів і створеним у країні продуктом, між національним виробництвом і зовнішньою торгівлею.

Макроекономіка вивчає шляхи, якими платежі надходять від споживачів до виробників. Ці потоки постійні і йдуть з одного сектора економіки до іншого.

*Наприклад, хлібороб продає хліб і купує сільськогосподарську техніку. На виручені кошти машинобудівник купує різні товари, у тому числі хліб. Отже, гроші, що виручені машинобудівником повернулися у вигляді доходу до хлібороба. Такий процес в економіці називають **кругообігом**.*

Якщо припустити, що всі види доходів йдуть на споживання (заощаджень немає), то з викладеного можна зробити такі **висновки**:

- 1. Сума всіх доходів дорівнює сумі всіх витрат.**
- 2. Усі витрати суспільства дорівнюють обсягу виробництва.**

Це можна подати таким рівнянням:

$$\text{Доходи} = \text{Витрати} = \text{Обсяг виробництва.}$$

Отже, весь річний потік товарів і послуг у межах національного господарства становитиме національний продукт.

Національний продукт – це нова, створена суспільством за певний період часу(рік) вартість.

Національний продукт – це те саме, що й загальні доходи суспільства, загальні витрати і загальний обсяг виробництва.

В умовах ринкової економіки національний продукт обчислюють у вартісному вираженні.

Національний продукт є матеріальною основою життя людей. Саме він задовольняє різноманітні потреби населення.

Для обчислення обсягу національного продукту економічна наука використовує **форми національного продукту**:

- **валовий національний продукт (ВНП);**
- **валовий внутрішній продукт (ВВП);**
- **валовий суспільний продукт (ВСП);**
- **сукупний суспільний продукт (ССП);**
- **чистий продукт (ЧП);**
- **національний доход.**

Серед усіх показників визначальне місце займає такий показник, як **валовий внутрішній продукт (ВВП)**.

ВВП – сукупна вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених у поточному періоді на території країни, незалежно від національної належності підприємств.

Сюди входять вартість товарів матеріальної та нематеріальної сфери, таких як будинки і одяг, вартість послуг, скажімо, брокера і лекція економіста. Обсяг

виробництва кожного такого товару і послуг оцінюють ринковою ціною. Сума цих цін і становить ВВП.

Методика обчислення ВВП має ряд особливостей: 1) ВВП складається з вартості кінцевих товарів і послуг і не включає вартість проміжної продукції т.б. продукції, яка проходить подальшу переробку і перепродається декілька разів, перш, між потрапити до кінцевого споживача.

Наприклад, пшениця, з якої випечено хліб, є проміжним товаром. Лише вартість хліба враховують як частку ВВП, а вартість пшениці і вартість борошна проданого пекарю, не враховують;

2) ВВП складається з вартості товарів і послуг вироблених лише в процесі поточного виробництва. Заново зведений і проданий будинок включають до складу ВВП, а збудований раніше і проданий – ні. Проте комісійні, які агент з продажу нерухомого майна отримав за продаж наявних будинків, у ВВП враховуються;

3) ВВП оцінюється за ринковими цінами. Останні включають непрямі податки – акцизи, митні збори, податок на майно.

Поряд із ВВП у статистиці використовують і такий показник, як **валовий національний продукт**.

ВНП – вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених вітчизняними підприємствами (резидентами) в середині країни і за її межами (зарубіжними філіями).

ВНП є власністю громадян країни незалежно від того, де вони перебувають і здійснюють свою діяльність.

Для підрахування обсягів ВНП у світовій практиці застосовується два основних методи: по витратах на створену в країні продукцію та по доходах, отриманих в результаті виробництва продукції.

Метод 1. Визначення ВНП по витратах, передбачає підсумовування витрат на кінцеву продукцію, тобто 1) **витрати на споживання (С)** - (витрати домашніх господарств на різноманітні товари і послуг);

2) **витрати на інвестиції (І)** - витрати (інвестиції) на заміщення капіталу, що вибув; витрати на збільшення капіталу; витрати на матеріальні запаси;

3) **державні витрати (Д)** - витрати на виробництво товарів і послуг (електроенергія школи, лікарні, бібліотеки); **трансфертні платежі** (виплати безробітним, інвалідам, пенсії) до ВНП не включаються, бо пенсіонери чи інваліди нічого не виробляють;

4) **чистий експорт (Е)** - вартість товарів і послуг, вироблених за кордон, за вирахуванням вартості імпортованих товарів і послуг).

Отже, ВНП – це сума всіх чотирьох видів витрат країни:

$$\text{ВНП} = \text{С} + \text{І} + \text{Д} + \text{Е}.$$

Метод 2. По доходах ВНП визначається як сума всіх доходів господарських одиниць (і населення) і економічної діяльності, а також амортизаційних відрахувань (споживання основного капіталу).

Розрізняють наступні компоненти ВНП по доходах:

1. **Заробітна плата (ЗП)** - це оплата праці найманих працівників і службовців. Вона включає суму зарплати, отриманої згідно з відомістю, додаткові виплати по соціальному забезпеченню, соціальному страхуванню.

2. **Доходи від власності (R)** - це рентні доходи, отримані домогосподарствами в результаті того, що здаються в оренду землі, приміщення, житло.

Процент % - це плати за грошовий капітал, покладений до банку, за кредит.

Прибуток (P) - прибуток, який отримують власники одноосібних, господарств, кооперативів, корпорацій.

3. **Амортизаційні відрахування від зношування основного капіталу.**

4. **Непрямі податки на підприємців** (акцизи, податок на майно, митні збори).

Обидва показники за правильного застосування обох методів збігаються.

Якщо ВВП оцінюється за діючими (поточними) цінами та він називається **номінальним ВВП**.

Якщо за базовими (незмінними) цінами – **це реальний ВВП**.

Для отримання реального ВВП номінальний ВВП слід звільнити від впливу зростання цін (інфляції), тобто застосувати **індекс цін**, який визначається за формулою:

$$\text{Індекс цін поточного року} = \frac{\text{Ціни поточного року}}{\text{Ціни базові}} \times 100\%$$

$$\text{Реальний ВВП} = \frac{\text{Номінальний ВВП}}{\text{Індекс цін}} \times 100\%$$

Відношення номінального ВВП до реального відображає його зростання за рахунок інфляції й називається ВВП – дефлятор.

$$\text{ВВП дефл} = \frac{\text{Номінальний ВВП}}{\text{Реальний ВВП}} \times 100\%$$

Тепер прослідкуємо процес утворення інших показників, які можуть бути розраховані на основі ВВП.

Якщо ВВП зменшити на суму амортизаційних відрахувань (споживання основного капіталу) то отримаємо показник **чистого національного продукту (ЧНП)**.

ВВП – амортизаційні відрахування = ЧНП

Якщо від ЧНП відрахувати непрямі податки, які виплачують підприємці, то отримаємо показник **національного доходу (НД)**.

ЧНП – непрямі податки на підприємців = НД.

Дуже важливим елементом для макроекономіки є **особистий дохід (ОД)**.

Він показує, скільки грошей поступає на особисте споживання. **Особистий дохід – це всі доходи, тобто доходи від факторів виробництва і трансфертні платежі, що реально одержує сім'я.**

Віднявши з ОД прибутковий податок отримуємо **доход після сплати податку**.

4. Розподіл національного доходу і формування доходів населення.

Національний дохід здебільшого розглядають у вартісній та натурально – речовій формі. У вартісній формі він становить сукупність чистого продукту (необхідний+додатковий) всіх галузей виробництва.

За натурально – речовою формою національний дохід складається з усіх вироблених у суспільстві за рік предметів особистого споживання та частини виготовлених за цей час засобів виробництва, що використовуються для розширеного відтворення.

Отже, **національний дохід – це джерело, яке забезпечує існування й розвиток суспільства.** Тому, щоб задовольнити потреби різних категорій учасників суспільного виробництва, а також нагромадження, його необхідно розподілити.

Розподіл НД виступає як сукупність відносин, що виникають з приводу новоствореної вартості між безпосередніми учасниками її виробництва – власниками факторів виробництва (капіталу, праці, землі, інтелекту). На рівні первинних господарських ланок (підприємств, фірм) у процесі розподілу НД утворюються такі специфічні форми доходу як: заробітна плата найманих працівників, прибуток, дивіденд, рента.

Види розподілу: функціонально-факторний і індивідуальний розподіл.

Розподіл національного доходу між власниками факторів виробництва називають функціональним розподілом доходів.

Розглянуті доходи називаються первинними або основними. Водночас їх можна назвати й факторними, оскільки кожен з них пов'язаний з факторами виробництва. В результаті розподілу НД утворюються доходи безпосередніх учасників сфери матеріального виробництва.

Індивідуальний розподіл (чиста зарплата, доходи від індивідуальної трудової діяльності, соціальні виплати держави громадянам, різного роду допомоги, проценти, дивіденди).

Але ж, як відомо, існує також сфера нематеріального виробництва. Звідки ж її учасники отримують свої доходи? Ці доходи формуються в результаті **перерозподілу НД.**

Необхідність перерозподілу національного доходу зумовлюється, **по - перше,** значною диференціацією доходів, яка не лише загрожує соціальній стабільності країни, але й гальмує стимули до ефективності праці.

По-друге, такий перерозподіл викликаний потребами у виконанні сучасною державою соціально – економічних функцій, без яких економічна система не може існувати. У цьому аспекті можна стверджувати, що без перерозподілу національного доходу не можливий розвиток сучасного капіталістичного способу виробництва. Конкретніше, без нього не можливе проведення структурних реформ в економіці, розвиток фундаментальних наукових досліджень, формування робочої сили належної якості (загальноосвітнього рівня, фізичної працездатності значної частини населення, що забезпечується через систему охорони здоров'я), дослідження космічного простору та ін.

По-третє, перерозподіл національного доходу зумовлений необхідністю підтримки малого бізнесу (через систему державних субсидій), національного виробника.

По-четверте, необхідністю розвивати базові галузі промисловості.

По-п'яте, потребою у забезпеченні національної оборони та ін. причинами.

Держава здійснює перерозподіл на двох рівнях:

- втручається у формування цін на економічні фактори виробництва;
- втручається в перерозподіл, стягуючи податки з суб'єктів господарювання.

Суб'єктами перерозподілу національного доходу є всі види підприємств, переважна більшість населення, яка сплачує податки й отримує соціальні виплати з бюджету тощо.

Форми перерозподілу:

- **вертикальна** – перерозподіл між багатими і бідними за рахунок різного роду податків;
- **горизонтальна** – перерозподіл за рахунок трансфертів, витрат на охорону здоров'я, світу та субсидії.

Перерозподіл національного доходу, як політекономічна категорія, виражає відносини власності між різними економічними суб'єктами у сфері розподілу та обміну з приводу привласнення державою частини необхідного і додаткового продукту та наступного його спрямування на виконання функцій держави. Найбільша частка національного доходу перерозподіляється через **державний бюджет**.

Державний бюджет як політекономічна категорія виражає відносини економічної власності між державою, з одного боку, фізичними і юридичними особами – з другого; у сфері розподілу виражає відносини з приводу привласнення останніми частини заробітної плати та прибутку та їх розподілу відповідно до функцій держави, передусім соціально-економічних.

5. Національне багатство.

Національне багатство – це сукупність матеріальних та нематеріальних благ, нагромаджених суспільством за всю його історію.

Найважливішими **складовими національного багатства** в усій сукупності матеріальних благ, споживних вартостей є:

- 1) створені й накопичені у країні виробничі фонди, які у свою чергу, поділяються на основні й оборотні;
- 2) основні невиробничі фонди, тобто фонди, які функціонують у соціальній сфері – школи, лікарні, житлові будинки, культурно-освітні та спортивні заклади тощо;
- 3) домашнє майно населення: житлові будинки, товари тривалого користування, одяг, тощо;
- 4) товарні запаси народного господарства (запаси готової продукції на складах, резервні страхові запаси);
- 5) природні ресурси (земля, ліси, води розвідані корисні копалини, повітря);
- 6) накопичений виробничий досвід людей, їхніх здібностей, творчі обдарування, культурні цінності.

Тобто національне багатство існує у двох основних формах:

- **матеріальне багатство суспільства;**
 - **нематеріальне багатство суспільства** (духовні і культурні цінності, досвід, освітній потенціал нації, інформаційні ресурси).

